

Sarizm zamanynda Krymda türk milli hereketi / dowamy

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Sarizm zamanynda Krymda türk milli hereketi / dowamy C. Yeni Göç

Kırım Tatarlarının sonraki Büyük göçü, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında gerçekleşti. Bu göçün karışık, iktisadî ve ideolojik nedenleri vardı. Bundan önce söz ettiğimiz farklı muameleler, baskılar ve şovenizm, herkesin askerlik yapması ile ilgili kanunun kabul edilmesini hazırladı. Bu kanunla Kakrina Dönemi'ne ait Tatarlarla ilgili askerlikten muafiyet uygulaması kaldırılıyordu. Bu da, Tatarların Rus acemi askerlerin karşılaşmadığı durumlarla karşılaşmalarını sağlıyordu (tek Tatarın, yabancı ve Müslümanlara karşı nefretle dolu, saldırgan bir ortamında bulunması, ordu yemeklerinde Tatarların yemediği domuz eti bulunması, namazını kılmasının mümkün olmayışı, Rus dilinin Tatarlar tarafından bilinmemesi vb.). Zaten kolay olmayan askerlik görevi, Kırım Tatarları için ek eziyetlerle doluydu, bazen bunlara dayanmak mümkün olmuyordu. Bazen de, komşu Türkiye'nin Sultanına, yani dünya Halifesine karşı savaşmak gibi olasılıklar da mümkün olabiliyordu.

Yeni kanun 01.01.1874'te yayımlanır. Bundan hemen sonra da Kırım'ın Müslümanları, ondan önce duyulmamış ancak şimdi gerçeğe dönüşen ataların dinine hakaret etme tehlikesinden kaçmaya başladı. Askere çağırılan yüzlerce genç, tek başına değil, ailesiyle, erkek ve kız kardeşleriyle birlikte kaçıyordu. Tabii ki idareciler, bu kaçırlara yalnız görünüşte karşı çıkıyordu. Denizin öbür tarafına kaçanlardan kaybedilenler, göç sonucunda hazineye kalan ve gelir sağlayan toprağın değerinden birkaç misli azdı. Bunun yanı sıra söz konusu durum, Ruslaştırmayla ilgili önemli programa yardımcı oluyordu. Örneğin Rus Valisi 1902'de şöyle der: "Ben,

Tatarların zorla Rusya vatandaşı olarak kalmalarının imkânsız ve İmparatorluğ'un sınırları içinde yaşamaları konusunda çaba gösterilmesinin gereksiz olduğunu düşünüyorum; aynı zamanda da onlar tarafından bırakılan toprakların Rusların eline geçmesi durumunun, gayet uygun olduğunu kabul ediyorum (...). Bu önlemlerle de Kırım'ın bundan sonraki sömürgeleştirmesinde gerçek bir adımın atılacağına eminim (,..)".[25]

D. 1905-1907 Yılları Arasında Kırım

Bu dönemde yalnız Müslümanlara karşı değil, Rus olmayan tüm halklara karşı baskılar uygulanıyordu. Rusya'nın merkezî bölgelerinde, Kişinev'de ve Odesa'da bu saldırılar Yahudilere karşı yapılıyordu, Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları ise, "her zaman suçlu" olan insan sınıfına dahil edildi. Yalnızca bu nedenlerden dolayı Tatarlar, kendi memleketlerinde yabancı oldular. Üstelik bu yabancılar haklarını korumaya, kültürünü, eğitimini geliştirmeye çalışıyordu, hatta maddî değerlerinin ve özellikle de Rus toprak ağalarının aldığı topraklarının iadesini istiyordu. Bu nedenle de Kırım'da saldırı düzenleyenler, hem Yahudilere, hem de Tatarlara ait mağaza, depo, büfe ve evlere saldırıyordu. Öte yandan ise, burada yaşayan Alman, Bulgar, Yunan veya Ermeni gibi yabancılar hiç kimse tarafından rahatsız edilmiyordu.

Şüphesiz, 1905-1907 yıllarında yapılan saldırılardan Kırım Tatarları Yahudilerden daha az zarar gördü. Ancak bunun nedeni Müslümanların saldırganlara Yahudilerden daha "yakın" olmalarından kaynaklanmıyordu. Bu kanlı olaylar yalnız sakinlerin karışık olduğu, Hristiyan olmayan kurbanların ve Hristiyan olan cellatların birlikte yaşadığı şehirlerde yapılıyordu. Tatarların büyük bölümü zengin olmayan köylülerden oluşuyordu. Ancak saldırganlar (onlar yoksul mahallelere yönelmiyordu, yalnız gaspın mümkün olduğu semtlerde ahlâksızlıklarını gerçekleştiriyordu) için önemli olan Müslümanların orta derecede varlıklı veya zengin şehirli sınıfı, tam anlamıyla Yahudilerin kaderini paylaştı. Yalnız Kırım'a özgü başka bir özellik de var: Diğer bölgelerde

saldırganların çoğu Rus asıllıydı, oysa Kırım'da saldırganlar arasında Ermeni ve özellikle de Arnavutlar adı altında, XVIII. yüzyıldan itibaren burada yaşayan Yunanlar vb. gibi azınlıklar vardı.[26]

E. Kırım'daki Stolipin Reformu

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllar, hem Rus halkının, hem de Kırım Tatarlarının tarihi açısından Rus İmparatorluğu'nun Başbakanı olan Petr Stolipin'in parlak şahsiyetiyle bağlantılıdır. Petr Stolipin, millî-etnik özellikli konulara gelince koyu bir "vatansever" olarak ortaya çıkıyordu. Bunun yanı sıra Stolipin o zaman yalnız Rusya'nın, ne Batı ne de Doğu modeline benzeyen "özel" bir yolu takip etmesi gerektiğinden söz ediyordu (Onun gibi düşünen Almanlar, yalnız küçük Doğu Prusya'nın böyle bir hakka sahip olduğunu ifade ediyordu). Başbakan, burjuva demokrasisine sahip ülkeler söz konusu olunca Rusya'nın İngiltere'yi bir model olarak takip etmesi gerekmediğini ve monarşi rejimine dayanması gerektiğini düşünüyordu. Yani Rusya'nın "jeopolitik ve jeostratejik gücünü arttırmak amacıyla aktif bir iç siyasetin yürütülmesi gerekirdi".[27]

İkinci Duma'da yer alan Müslüman Grubu, bir takım isteklerde bulundu. Bu istekler, yalnız Müslümanların, sömürgeci yöneticilerine olan oldukça yetersiz saygısını değil, Müslümanların toplumun ekonomik ve sosyal açıdan modernleştirilmesiyle ilgili istekleri de yansıtıyordu. Müslüman Milletvekillerinin, Çarın Anayasa üzerindeki etkisini azaltmak, herkese dinî hürriyet tanımak, başka halklarının dillerini Rusça olan resmi diliyle aynı anda kullanmakla (yerel halkın diliyle resmi yazışmalarının yapılması da isteniyordu) ilgili istekleri vardı. Milletvekilleri, 1917 Devri'minden önceki yıllarda yerel yönetime sahip özerk millî bölgelerin oluşturulmasını, devlete ait toprakların toprak sahibi olmayan yoksul kişilere dağıtılmasını, manastırlara ve özel kişilere ait bazı toprakların gene yoksullara verilmek amacıyla hazine tarafından satın alınmasını istiyordu. Bu

isteklerin tümü toprak ağalarına bağıllılığın sonuna kadar yok edilmesiyle ilgiliydi. 8 saatlik çalışma gününün kabul edilmesi konusundaki istek ise, şehirdeki işçileri kapsıyordu. Herhangi bir partiyle bağlantısı olmayan bu programın kabulünün, devletin güçlenmesinde rol oynayacağını kabul etmek lâzımdı. Çünkü başka Meclis grupları da buna benzer projeler hazırladı. Ancak bir taraftan ekonomiyi güçlendirmeye çalışan (Stolipin), aynı zamanda da devletin zayıflamasını sağlayan (gene Stolipin) Çar idarecilerinin kararsızlığı, hatta körgözlülüğü şoven kanunun kabul edilmesine imkân verdi.

3 Haziran 1907'de yayımlanan Stolipin Kararı, değişmeye başlayan Rusya'nın millî politikasının geriye dönmesini sağladı. Stolipin'e kadar Ruslaştırmaya yönelik bu siyaset açık bir programa, belli amaçlara sahip değildi. Şimdi ise, devletin büyük şovenizminin tamamlanmış bir örneğini görüyoruz. Devlet şovenizminin temel prensipleri, kağıt üzerinde yer alıyor ve bu sistem milletçiliğin ideolojisine ve tecrübesine dayanıyordu.[28] Bu eylemin XX. yüzyılda, devletin anayasal döneminde ilk defa yapılması çok paradoksaldır ve yalnızca güçlü sınıfın haklarına dayanır. 6 Mart'ta Mecliste konuşan Başbakan "Çarın isteği doğrultusunda değiştirilen vatanımızın, hukukî bir devlete dönüşmesi gerektiğini" söylemiş olsa da, şimdi "hukukî devlet" ifadesi Stolipin'in siyasî sözcük dağarcığından tamamıyla silindi. Genel seçimler sırasında Rus olmayan halklara karşı uygulanan ayırım, 03.06.1907 tarihli Kanununda şöyle destekleniyordu: "Halkın yeterince uygar olmadığı devletin sınır bölgelerinde geçici olarak genel seçimin yapılmaması lâzım".[29] Bu "geçici" süre yıllarca sürebilirdi. Kırım'daki şovenler, Başbakanın bu kararına büyük bir değer verdi: Vali Novitskiy, İkinci Nikolay'a yazdığı mektubunda şöyle demişti: "Bölgenin Rus halkı, yeni ve büyük bir başlangıç sayılan ilânı büyük bir hayranlıkla okudu, (...) Duma'nın ruhen Ruslara ait olması lâzım".[30] 0, aynı yıl 14 Kasım günü de şunları söylemişti: "Yalnız mantıklı devletçi düşüncesine ve sağlam devletçi idaresine sahip hükümetler var olma hakkına sahiptir".[31]

Petersburg'un millî politikasının başka bir özelliği de

vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Stolipin dönemine kadar azınlıklar, yalnız bürokrasinin kötü temsilcilerinden çekiyordu, oysa şimdiki hükümet toplumun tüm geniş ve etkili çevrelerinden destek görüyordu. Toplum derken tabii ki Rus toplumundan söz ediyoruz. Şovence makaleler yayımlanıyordu ve bu makalelerin yazarları her zaman beceriksiz yazar gurubuna ait değildi. Yazarlar makalelerinde Rus halkının, ahlâk, bilgi düzeyi ve manevî değerleri itibariyle yabancılardan daha üstün olduğunu kanıtlıyordu. Aynı zamanda da bu halkların ahlâkî değerleriyle, kendi dillerine olan bağlılığıyla, tarihî gelenekleriyle alay ediliyordu. Tabii ki bu kitlesele şoven propagandası, aydın ve de çalışan sınıfın bir bölümü üzerinde de etkisini gösterdi. İşte bunlar, Stolipin'in iktisadî alanda yaptığı değişikliklerin ideolojik temeli idi.

Ancak bu arada, Kırım Tatarlarının ideolojik ve politik direnişini oluştu. Bu Tatar derinişinin önemli temsilcisi İsmail Gaspıralı idi.

5. İsmail Gaspıralı

A. İsmail Bey'in Hayatı

İsmail Gaspıralı, 1851 yılında Kırım'ın güney sahilinde bulunan Acıköy'de dünyaya geldi. Babası zengin olmayan bir subaydı. Bu genç, o zaman için fena sayılmayacak ancak mükemmel olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan bir eğitim aldı. Bu nedenle de İsmail Bey hem gençlik, hem de olgunluk döneminde kültür seviyesini yükseltmek için durmadan çalıştı. Bu konuda gösterdiği çabası, Türk dünyasının en ileri gelenler arasında yer almasına yardımcı oldu.

Henüz gençlik döneminde, Batı Avrupa'daki hayat şartlarını tanıma, bazı İslâm ülkelerini ziyaret etme fırsatını buldu. İsmail Bey, Türklerin manevî hayatına yönelik birkaç reform öneren, büyük din düşünürü ve aydını olan Volga boyu Tatarlarının fikirlerine ilgi gösteriyordu. Doğu'da ve Avrupa'da bulunan Müslümanların XIX. yüzyılın ikinci yarısında karşılaştıkları sorunlara böyle bir değişiklik yapılmasının ne kadar gerekli olduğunu kanıtlıyordu. Sorunların köküne inme

becerisine sahip bu gencin, var olan sorunların farkına varmaması mümkün değildi:

Geleneksel okul tipi, gittikçe büyüyen ortamın kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek durumda değildi. Heceleme yöntemiyle okuma öğretilen çocuklar hem çok fazla zaman kaybediyor, hem de Arapça metinleri anlamıyordu. Rus İmparatorluğu'nun çoğu üniversitesinde uygulanan programlar da klâsik bir eğitim örneğine uygun değildi. Rusya'daki üniversite daha önce dünyanın iyi okulları arasında yer alırken, şimdi "laik" olarak değerlendirilen tüm derslerin iptal edildiği, yalnız dinî eğitimin hakim olduğu üniversitelere dönüştü.

Din tecrübesi, vaazların anlamı ve vaazların normları, birçok belediye ve bölgede gelenekten ve klasik İslâm'ın aslından uzaklaştı. Özellikle İslâm'a karşı hoşgörölü olmayan ve saldırgan olan Avrupa kültürleriyle beş yüz yıllık ilişkisi, zıtlılıkların ortaya çıkmasına, Müslümanların kültürel ve manevî hayatlarında bazı olumsuz değışikliklerin meydana gelmesine sebep oldu. Komşulara güvensizlik, yabancı kültürlerle nefret duyma ortaya çıktığı gibi, ezelden beri var olan dünyayı tanıma isteğinin de söndüğü, hoşgörölünün yok olduğu ve içine kapanma gibi bir eylemin belirdiği görölür. Bu özellikler, Rusya'daki Müslümanlar arasında oldukça belirgindi. Bunlar, sürekli olarak İslâm'a karşı yapılan ideolojik, siyasî, iktisadî ve kültürel baskıyı destekleyen Rus çarlarının millî ve sömürge politikasının bir cevabıydı.

Türklerin, özellikle de dil ve kültür alanında bölünmesi İsmail Bey'in çözmesi gereken başka bir sorundu.

Eskiden bir bütün olan Türk dünyası, şimdi farklı "kıtalara" ayrılıyordu. Türkler, ideolojik ve manevî açıdan gittikçe birbirlerinden uzaklaşıyordu. Bu süreç, daha büyük bir sürecin temelinde gelişıyordu: Tüm İslâm dünyası eskiden beri var olan bütönlüğünü kaybediyordu. Ümmet, sık sık sınır bölgelerinde yaşayanların hiçbir suçu olmadan millî ve etnik parçalara ayrılıyordu. Sınır bölgeleri içine kapanmıyordu, oysa İslâm'ın temeli olan Arap bölgesi onlardan uzaklaşıyordu. Arap dünyası, İslâm'ın diğerkültürel ve tarihî bölgelerinden sanki daha

aktifti ve kendi iç sorunları üzerinde yoğunlaşıyordu.

Kırım Tatarların sorunu, yalnız eski bir sorunun parçası değildi, aslında onun zayıf noktasıydı. Kırım'ın yerli halkı her zaman açık oluşuyla, kabiliyetiyle, hoşgörölü kültürüyle övünüyordu. Tatarların kültürü, etkileşimin var olduğu, üç kültürün kesiştiği (İslâm Doğusu, Antik Avrupa ve Büyük Bozkır) bir ortamda oluştu ve bu kültür aniden ve zorla etrafından bulunan dünya etkileşiminden koparıldı. Yüzyıllar süren sömürgecilikteki ayırım, Kırım Tatar halkının zengin ve kendine özgü kültürünü boğdu, bu kültürün en güçlü ve en iyi çiçek açan dallarını kesti.

Son olarak da bilgisizlik sorunu vardı. Bu bilgisizlik, yalnız Müslümanların söz edilen içine kapanma durumuna bağlı değildi. Batının ve Rusya'nın, Müslümanların doğrularını (gazetecileri tarafından uydurulmuş olanlar değil), duygularını ve ümitlerini, planlarını ve isteklerini bilmesi gerekiyordu. Bu, yalnız Hristiyanlar için değil, daha çok kendilerine, kültürlerine ve dinlerine yapılan iftiralara fazlasıyla izin veren Müslümanlar için gerekliydi.

Burada, İsmail Gaspıralı'nın çözdüğü ana ve stratejik sorunlarından en önemli olanlarını verdik. İsmail Bey hayatının büyük bir bölümünü buna adadı. O, uygulamak istediği programı reddedenlerin çıkardığı büyük engellerle karşılaştı. Bir taraftan eski kültür temelinde yapılacak modernleşmeye karşı çıkanlar, diğer taraftan da Rusya'daki Türklerin birleşmesinde ve eğitilmesinde tehlike görenler engel oluştıuruyordu, çünkü onlara göre "Rus eğitimini almamış ve Rusça bilmeyen bir yobaz, Rus eğitimini almış bir Tatardan, bir aristokrattan ve en kötüsü de üniversiteli bir Tatardan daha uygundur".[32] Ancak Doğunun büyük aydını tek değildi. O, Şihabeddin Mercanî, Abdul-Kayum Nasîri, Abunasr el Kursavi gibi büyük Kazan ve Orta Asya devrimcilerinin çalışmalarını örnek alıyordu. İsmail Gaspıralı, Kırım molla ve öğretmenlerinden, Kırım aydınlarından ve onun gibi düşünen Türklerden destek görüyordu. Ne yazık ki, İsmail Bey Rus çevrelerinden anlayış görmedi. Bu çevreler onu anlamıyordu, onlardan bazıları da İsmail Bey'e karşı çıkıyordu. Bu nedenle

de Bahçesaray düşünürü, verilmesi gereken böyle bir destekten mahrum bırakıldı. Buna rağmen İsmail Gaspıralı, vermiş olduğumuz beş sorunu bu veya şu ölçüde çözebildi. Çünkü henüz yolun başındayken bunları bir amaç olarak görüyordu.

B. İsmail Gaspıralı'nın Stratejisi ve Yöntemleri

İsmail Bey'e göre, Türklerin eğitimi konusundaki reform okulların açılmasıyla başlamalıydı. Tatar düşünürün bu görüşü, zamanın kötü iktisadî şartlarına dayanıyordu. Hayat şartları, Tatar çocuklarına çok kısa bir okul süresi tanıyordu, çünkü onlar geçimlerini sağlamak için küçük yaştayken çalışmak zorundalardı. İsmail Gaspıralı, Orta ağa ait hece yöntemini harf yöntemiyle değiştirerek maksimum bir sonuç elde etti. Böylece ocuklar, okuma ve yazmayı eskisi gibi iki yıl içinde değil, 40 gün içinde ğrenebiliyordu. Kazandırılan zaman da Kur'an-ı Kerimi öğrenmek, onun estetik ve ahlâkî değerlerini algılamak için kullanılıyordu. Çocuklar, yaş ve bilgi itibariyle sınıflara ayrılıyordu (eskiden bu uygulanmıyordu, tüm öğrenciler birlikte okuyordu). Yüksek okulların yeniden yapılandırılması o kadar gerekli değildi, bu kadar ünlü bilim adamını ve düşünürü yetiştiren nl Arap Medreselerinin yeniden hayata geçirilmesi daha önemliydi. Tatarların ğretmen Liseleri ve Medreselerinde yapılan reform, programa hem bir dizi lik, hem fen bilimlerine ait derslerin, hem de Rusçanın eklenmesi imkân veriyordu. Ona göre Rus dili, bilginin ve insanlar arasındaki ilişkilerin aracı idi; gelecek nesillerin kültür geliştirmesini mkemmelleştirecek Rus dili, özel ve yapıcı bir "niversite" sayılıyordu.

İkinci sorun tamamıyla çözüldü. "Müslümanların toplumsal ve zihnisel tecrite büyük cehalete, tüm faaliyetlerindeki durgunluğa, gittikçe derinleşen yoksulluğa, yok edici glere"[33] birden ve tamamıyla son vermesi gerekirdi. Rusya'nın mı, yoksa Batının mı örnek olarak kullanılması konusu, o dönem Rusya'sında (şoven gerginliğinin yoğun olduğu ortamda) olduğu gibi tuhaf bir şekilde çözülüyordu. İsmail Bey, konuşmalarında sık sık Rus modelini tercih ettiğini

belirtiyordu. Hatta Batıyı “canavar” olarak değeriendiriyordu. Ancak Paris’te yaşıyan İsmail Gaspıralı’nın konuşmalarından, bu “canavarın” güzelliğine ve gücüne ne kadar büyük önem verdiği de hissediliyordu. Onun için reformların en önemli örneğı Batıydı. İsmail Gaspıralı, çocuk yetiştirme ve eğitim alanında İngiliz sisteminin kendisi için bir ideal olduğunu saklamıyordu.[34] Rus İmparatorluğu’nun ideolojisi ve siyaseti Gaspıralı’ya üç yol sunuyordu: Ceditizm, Panislâmizm ve Pantürkizm.

Ceditizm, gerçek Müslümanlar hazırlıyordu. Bu Müslümanlar aydın, Ruslaştırmaya izin vermeyen, Rus etnokültür merkezlerinden yayılan ahlâk dışı ve saldırganlıktan uzak, İslâm davranış kurallarına sadık kişilerdi. Ceditizm taraftarları, etraflarına güçlü bir ahlâk yayıyordu, halk adına yaptıkları manevî ve pratik çalışmalar birçok şahısları çekiyordu. Bu süreç, yüzyıllarca süren Rus kültürel ve manevî saldırganlığının kazandığı her şeyi yok edecek kadar ciddi idi. Panislâmizm, İmparatorluğ’un ideolojisinin temelini sarsıyordu. Çünkü Panislâmizm, insancıl, umumî, hoşgörölü ve açıktı. Oysa resmi olarak açıklanan ve herkes için mecburî olan saldırganların idealleri “Ortodoks, mutlakıyet, millet!” şeklindeydi.

Pantürkizm, farklı olan iki sürecin tek tepkisiydi (Büyük Türk kültürünün çöküşü ve dünyanın parçalanması). Aslında Pantürkizm, güzel görünen ancak uygulanması mümkün olmayan bir ütopya olan Panislâmizmin bir alternatif idi. Tek dil, aynı kök, çağdaş kültür ve çağdaş sorunlar gibi temelde genetik ve yakın kültür akrabalığına dayanan Pantürkizm daha gerçekçiydi. Pantürkizmin temelinde, halkları gönüllü bir şekilde birleştirme düşüncesi yatıyordu. Yani burada Gaspıralı’nın, Ümmetin birleşmesiyle, hem de Arap temelinde değil Türk dili temelinde gerçekleştirilmesiyle ilgili cesur çabasından söz ediliyor. Ancak süper bir Türk etnosu, büyük ulusu oluşturma çabası, Rus İmparatorluğu’nun en büyük etnosu olan, hâlâ bir ulusa dönüşemeyen, Rus ırkının zavallı temelinde gösteriliyordu.

Türklerin parçalanmasıyla ilgili üçüncü sorunu çözmek ile

ilgili entegre program, Çarlığın millî politikasına ters düştüğü için o kadar basit bir iş değildi. Halklar zorla birbirinden ayrılıyordu. Örneğin bir Tatarın Türkistan'da ev sahibi olması yasaktı. Aynı şey Türkmenler için de geçerliydi. İ. Gaspıralı'ya göre, "edebî Türkçe" olarak adlandırılan tek dil, Türklerin birliğinde temel faktörlerinden biri olmalıydı. Suni bir şekilde yeniden kurulan bu Türkçeyle Tercüman Gazetesi, başka süreli yayınlar ve Gaspıralı ile arkadaşlarının kitapları yayımlanıyordu. Bu dil, Kırım Tatarcası veya Tatarcanın herhangi bir diyalekti değildi. Ortak Türk dili temelinde kurulan bu dil, Türk kökenli halklar arasındaki ilişkilerde kullanılacaktı. Bunun yanı sıra söz konusu dil, bu dönemde kullanılan felsefî, ekonomik ve sosyal terimlerle zenginleştirilmişti. O dile alışmak zor değildi, Gaspıralı'nın hayatta olduğu sıralarda bile herkes tarafından, dilin yaratıcısının da söylediği gibi o, "İstanbul Boğazındaki kayıkçıdan Kaşgar'daki devecilere kadar herkes" tarafından anlaşılıyordu. Yeni kelimeler, en çok kullanılan dilden alınıyordu, özellikle de modernleştirilmiş Osmanlıcadan. Bu Türkçe, ondan önce Müslümanlar arasında kullanılan Arapçanın yerine geçmeliydi.

Pantürkizmin Rus ("Gaspıralı") modeli, Panslavizmin bir karşılığıydı ancak birçok önemli farklılıklara da sahipti. Panslavizm, Slav olmayanlara karşıydı, Pantürkizm ise Türk olmayan dünyayla anlayış ve hoşgörü içinde yaşama temelinde oluşuyordu. Panslavizm, saldırgan, siyasî ve ırkçıydı (Slav olmayan insanlar için kapıları kapalıydı), Gaspıralı'nın Pantürkizminin ise, siyasî amaçlardan başka, çok farklı amaçları vardı. Burada ırkçılığa hiç yer yoktu. Bilindiği gibi Türkler birbirlerine çok yakın diller konuşuyor, ancak farklı boylara aittir. Bu nedenle birleşme, dil veya kültür temelinde yapılacaktı. Bu, Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" şeklindeki düşüncesiyle de kanıtlanır. Hem sosyal özgürlük, hem "kadın sorununun" liberalleştirilmesi, hem de herkes tarafından kabul edilen değerlerin birliği söz konusuydu. Şeriata dayanmayan, suni norm ve davranışlar içeren boş inançların ortadan kaldırılması öngörülüyordu.

İki bölümden oluşan dördüncü amaç; a) Ruslaştırmaya, Rus millî kültürünü aşılama ve halkın ahlâkını bozmaya yönelik çabalara karşı sağlam bir engel koymak (“Müslümanlar Ruslardan daha varlıklı ve daha okumuş. Bu nedenle de Rusların anlattıkları, şu anda Müslümanlar arasında herhangi bir başarıya ulaşamaz”[35]) ile ilgiliydi. b) Kültür mirasını yeniden hayata geçirecek yeni güçler oluşturmak, düzenli bir eğitim almaları mümkün olmayan yaşlı insan kitlesi arasında geniş bir eğitim programı uygulamak özelliğini taşıyordu.

Bu iki amacın yerine getirilmesiyle Kırım Tatarları, kendilerini mükemmel kültüre ve tarihe sahip bir halk olarak görecekti, dünyanın ve İslâm kültürünün bir parçası imiş gibi hissedecekti. Uluslararası hukuk ve ahlâkî alanlarda yürütülen böyle bir amaçla, etnosun fiziksel varlığı sağlanabilirdi. Amerika Birleşik Devletlerinden birkaç bilim adamının görüşüne göre, etnik birliğin sağlanmaması, genel entegrasyonu, Tatarların Türkiye’ye yaptıkları göçü kolaylaştırıyordu. Tatarlar, göç ederken yalnızca o büyük İslâm dünyasındaki yerlerini değiştirdiklerini sanıyorlardı. Bu bir hipotezdir ve bunun doğruluğunu destekleyecek ciddi herhangi bir kanıt yoktur. İsmail Gaspıralı’nın programını yerine getirdikten sonra (ve de 1944’te yapılan sınır dışı uygulamasından sonra Tatarların yurtlarına dönmelerinin ardından) Tatarların varlığının Dünya halklarından biri olarak reddedilmesi, ahlâksızca ve sahtedir.

Konu, dünya kültürünün bu parçasını yeniden hayata geçirmek ile ilgili bir yöntem bulmaktan ibaretti. Yeni bir toplumun yaratılması, klasik bir insan tipini, yani eski döneme ait bir insan tipini oluşturma planıyla ilgiliydi. Bu genel geçer bir reçeteydi ve başka dinler için uygun değildi. Reformcu, eski asırlara dönerek İslâm dinamizmi temelinde gerçekleri yüzleştiriyordu. Ona göre, yeniliklerin kültür dışındaki bazı objektif değerler aracılığıyla da kabul edilmesi gerekirdi. Bir yüzyıl sonra da İsmail Gaspıralı’nın ne kadar haklı olduğu anlaşıldı. İslâm, insanın ve doğanın ortak evrimi alanındaki medenî anlamını koruyarak, başarıdan başarıya ilerliyor ve sadece taraftar sayısının büyümesi açısından bile diğer

dinleri arkada bırakıyor.

Beşinci sorun, edebî Türkçeyi anlayabilen herkese yönelik Türkçe basın ve edebiyatın oluşumuyla bir ölçüde çözülüyordu. Bu yayınlar, Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan geniş coğrafya üzerinde yaşayan tüm Türk dünyasına yönelikti ve bu amaç gerçekleşti. Tercüman'ın birinci sayısı, 1883 yılında çıktı ve gazete kurucusunun ölümünden sonra da yayımlanmaya devam etti. Bu gazetenin temel amacı ve ideolojik programı, birinci sayısının çıkmasından iki yıl önce Gaspıralı'nın "Rus Müslümanlığı" adlı denemesinde yer aldı.

Tercüman gazetesinin çıkması, umumî Türk anlamı taşıyan bir olay olarak kabul edilir. Birkaç araştırmacıya göre İsmail Bey'in bu gazetesini ve diğer yayınları, "Gaspıralı'nın fikirlerini kitleler arasında hareket ettiren ve Ceditizm öğretisini yayan bir koldur".[36] Gaspıralı'nın da, eğitim ve de basın dilinin Türkçe olmasının, "Bilginin Müslümanlar arasına girmesini kolaylaştırdığını, (...) Tatarların okur yazar oranının yüksek olmasına, gerekli olan yararlı ve pratik bilgilerin halk arasında hızlı bir şekilde yayılmasına yardımcı olduğunu inanıyordu".[37]

6. Kırım Tatarlarının Yeni Aydın Sınıfı

İsmail Gaspıralı, Kırım Tatarı olan lâik aydınların ilk nesline aittir. Bu neslin yürüttüğü çalışmaların en önemli bölümü halkı eğitmekle ilgiliydi. Aslında mektep ve mekteb-i rüşdiye (medreseler için hazırlananlara üç senelik eğitim veren okullar) ağlarının kurulmasıyla genel eğitim seviyesi oldukça yükseldi. Cedit öğretmeni hazırlamak amacıyla Akmesit'te Tatar öğretmen ekolü kuruldu. Gaspıralı'nın yandaşı olan Albay İsmail Muftizade öğretmen okulunun vasisi olunca, ekol millî aydınların yetiştiği bir merkeze dönüştü. Bu okulun mezunları, 1910-1920 yıllarında siyasî, ideoloji ve kültür alanlarında ulusun gerçek liderleri oldu. Onlar bir manevî çekirdek oluşturdu. Tatar aydın sınıfının ikinci neslini oluşturan bu şahısların hayatları, kültür ve eğitim alanlarında gerçekleştirdikleri faaliyete ve milli kurtuluş

mücadelesine adanmıştı.

İsmail Muftizade, 1897 yılında, Kırım'ın yoksul Müslüman halkına yardım etmek amacıyla "Cemiyet-i Hayriye" adlı Akmescit Vakfını kurdu. Vakfın amacı, yalnız yoksullara yardım yapmakla sınırlı kalmıyordu, çünkü bunun yanı sıra tüm öğrencilere de yardımlarda bulunuyordu. Bu nedenle de Vakıf, kısa bir süre içinde ikinci Türk aydın neslinin teşkilâtı oldu. Bahçesaray, Evpatoria, Yalta, Karasupazarı ve Kerç'te de buna benzer Vakıflar kurulunca, millî kurtuluş mücadelesi için gereken temel hazırды. Bu faaliyet, yalnız coğrafî açıdan değil aynı zamanda da uygulamada (Duma'daki R.Mediev'in milletvekilliliği) da güçlenmeye başladı.

İ.Gaspıralı'nın, İ.Muftizade'nin, onların yandaş ve devamcılarının çabaları boşa gitmedi. Halk, Rus İmparatorluğu'nun parçalanma döneminde, etnik ve kültürel birliği hissediyordu, Kırım Tatarları olağanüstü siyasî ve ideolojik liderler veren millî aydın sınıfına sahipti. Kırım Tatarlarının ilk iki aydın neslinin faaliyeti başka meyveler de verdi.

Aydınların faaliyeti ve özellikle de halk davasına olan bağlılığı, parayla satın alınamayacak ve sürekli canlı tutulan vatanseverliği, Rus çağdaşlarını kuşkulandırıyordu. Yeni şartlar ortaya çıktı. İhtilâl dönemi, Ruslar ve Türkler arasındaki ideolojik, etnopsikolojik ve kültürel sorunlara tamamıyla farklı bir yön verdi. Söz konusu sorunların kanlı bir şekilde kökten çözülmesi yolunda imkân açılıyordu. Ruslar ve eski Hanlığın yerli halkı arasında ortaya çıkan çatışmada, kanlı yöntemlere baş vurmaya Monarşistlerden başlayarak Bolşeviklere kadar uzanan tüm Rus partileri hazırды. Kan dökme konusunda Rus güçlerinin hazırlığı, Kırım Türklerine yönelik, Kızıl veya Beyaz terörün sık sık baş gösterdiği 1917-1921 yıllarında kendini gerçekten gösterebildi.

Prof. Dr. Valeri VOZGRİN,

Menshikov Enstitüsü Bilimsel Araştırmalar Merkezi Müdürü / Rusya.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 471-484. Taryhy makalalar